

BARBARA GÓRA

Czasopisma bibliotekarskie wydawane w Polsce. Problemy kultury, książki i literatury*

W Polsce wydawanych jest wiele czasopism poświęconych sprawom książki i bibliotek. Obok wydawnictw popularnych, instrukcyjno-metodycznych, służących bezpośrednio praktyce zawodowej są też periodyki naukowe, o charakterze teoretycznym.

Tematem mojej rozprawy są czasopisma bibliotekarskie wydawane w Polsce. Dla tej grupy periodyków przyjąłam a priori definicję "czasopisma bibliotekarskie", wedle której są to wydawnictwa periodyczne treści specjalnej, czyli czasopisma fachowe służące doskonaleniu zawodowemu bibliotekarzy, dające wiedzę teoretyczną i kształcące umiejętności praktyczne, potrzebne do wykonywania bibliotecznych czynności zawodowych: gromadzenia, opracowania, przechowywania i udostępniania zbiorów. Zajmują się one systematyką i metodyką czynności bibliotecznych w miarę różnicowania się specjalizacji i rozwoju bibliotek.

Dotychczasowe badania nad tymi periodykami przyniosły liczne rozprawy i artykuły. Najczęściej są to jednak opracowania cząstkowe (opis jednego lub grupy tytułów). Obszerniejsze omówienia na ich temat opublikowali m.in. T. Białecki, T. Bieńkowska, F. Bursowa, W. Dąbrowska, M. Dembowska, M. Faber, J. Filipkowska-Szemplińska, A. Guzowska, B. Horodyski, J. Kołodziejaska, R. Łukaszewska, E. Pawlikowska,

R. Przelaskowski, K. Stachowska, J. Szocki, H. Walterowa, H. Więckowska i Z. Ziemińska. Niewielu autorów zmierza jednak do całościowego ujęcia tego zagadnienia, jak K. Mi-goń, A. Klossowski czy J. Korpała.

Stan wiedzy o czasopismach bibliotekarskich zdeterminował sformułowanie celu niniejszej pracy, którym jest całościowy opis prasy bibliotekarskiej w Polsce, od początku, tj. od 1908 r. do 1985 r. Z uwagi na to, że brak jest w literaturze i wydawnictwach encyklopedycznych ścisłego rozgraniczenia między określeniami typów: czasopisma bibliologiczne, księgoznawcze, bibliotekoznawcze, bibliotekarskie przyjął w niniejszej pracy częściowe zadania, którymi są:

a) wyodrębnienie na podstawie zgromadzonego materiału badawczego kryteriów charakteryzujących czasopisma bibliotekarskie, pozwalających zgromadzić je w osobny typ, i stworzenie ich definicji;

b) sformułowanie różnic między czasopismami bibliotekarskimi określanymi mianem periodyków regionalnych a czasopismami o charakterze ogólnopolskim, wydawanymi przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich;

c) określenie funkcji pełnionych przez analizowane w pracy grupy czasopism, m.in. poprzez wydobycie problemów dotyczących spraw szeroko pojętej kultury, książki i literatury

Dla realizacji założonych celów badawczych przeprowadziłam kwe-ndę 2892 numerów czasopism (nie licząc wykazów nabytków, informatorów bibliotecznych itp.) związanych treścią z książką i biblioteką, a wydawanych w latach 1908 - 1985. Z ilości tej do szczegółowego omówienia i analiz statystycznych wybrałam 1657 numerów (w tym kilkadziesiąt podwójnych i potrójnych) i ta ilość składa się na 20 tytułów czasopism uznanych wedle przyjętej przeze mnie definicji za ściśle bibliotekarskie.

Nie wszystkie periodyczne wydawnictwa publikowane przez biblioteki zaliczyłam do grupy omawianych czasopism. I tak wyłączałam publikacje określane jako informatory o zbiorach, o bibliotekach, zawierające tylko tematyczne zestawienia bibliograficzne oraz wykazy nabytków, a także periodyki wydawane wprawdzie przez biblioteki urzędów, ministerstw, stowarzyszeń etc., ale ze względu na ich treść przeznaczone raczej dla specjalistów - pracowników danej instytucji, niż dla bibliotekarzy. Uznałam bowiem, że bibliotekarskie czasopisma fachowe nie mogą zawierać tylko tego rodzaju informacji. Pomięłam w niniejszej pracy periodyki z dziedzin pokrewnych, jak np. księgarstwo, informacja naukowa, bibliofilstwo, edytorstwo. Staralam się więc ograniczyć w niniejszej rozprawie do czasopism o treściach ściśle bibliotekarskich, czyli służących kształceniu umiejętności praktycznych, rozszerzając to tylko na zagadnienia bibliotekoznawcze.

Trudne było ustalenie ostatecznej liczby tych periodyków, gdyż wydawnictwa bibliotek w znacznej części są powielane, a nie drukowane, wydawane w małych nakładach, przeznaczone do użytku wewnętrznego, a tym samym nie są ujęte w bibliografiach bieżących, takich jak np. przedwojenny "Urzędowy Wykaz Druków" czy też powojenna "Bibliografia Czasopism i Wydawnictw Zbiorowych", "Bibliografia Wydawnictw Ciągłych" czy "Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce".

W trakcie sporządzania kwerendy bibliotecznej, a następnie przy analizie zawartości poszczególnych tytułów czasopism natrafiłam na informacje o 10 dalszych tytułach, ale z uwagi na brak kompletnych materiałów na ich temat, ograniczyłam się tylko do zasygnalizowania ich istnienia.

Przy gromadzeniu materiału wykorzystałam zbiory Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz bibliotek krakowskich: Biblioteki Jagiellońskiej, Polskiej Akademii Nauk, Biblioteki Głównej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. KEN, Biblioteki Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej WSP oraz Miejskiej Biblioteki Publicznej.

Przyjęty cel badawczy wymagał zastosowania kilku metod. Dla ukazania warunków powstania i rozwoju historycznego czasopism bibliotekarskich niezbędna okazała się metoda historyczno-opisowa. Zastosowałam też metodę analizy treści czasopism z elementami statystyki, polegającą na rozłożeniu badanej całości na elementy. Zliczając je i ich wzajemne relacje, otrzymałam opis cech strukturalnych pojedynczych czasopism. Analiza treści stanowiła więc pierwsze i niezbędne stadium poprawnej oceny każdego czasopisma lub poszczególnych tematów. Opis materiału zgromadzonego dzięki zastosowaniu metod analizy treści przeprowadziłam w oparciu o zespół kategorii tematycznych, pozwalających uporządkować bogaty materiał badawczy. Przy opracowaniu przyjętego tematu pomocne okazały się również metoda porównawcza (w analizie ilościowo-procentowej zestawień) i bibliograficzna (konieczna przy ustalaniu tytułów i elementów opisu bibliograficznego).

Rozprawa niniejsza składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich ma charakter historyczno-opisowy. Omówiłam w nim powstanie i rozwój periodyków bibliotekarskich na tle rozwoju bibliotekarstwa polskiego. W kolejnych rozdziałach zamieściłam materiały dotyczące poszczególnych tytułów. I tak w rozdziale II zaprezentowane zostały periodyki wydawane przez Związek Bibliotekarzy Polskich (obecnie Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich), mające zasięg ogólnopolski. Uszeregowałam je w kolejności chronologicznej według dat ich powstania. W rozdziale III omówiłam natomiast czasopisma będące organami wojewódzkich i miejskich bibliotek publicznych. Zastosowałam tu układ geograficzno-chronologiczny, tzn. uszeregowałam poszczególne tytuły w kolejności alfabetycznej nazw miejscowości, w których mieszczą się siedziby redakcji, a w przypadku wydawania dwóch tytułów w tym samym mieście zastosowałam chronologię wydawniczą. W rozdziale IV przedstawiłam natomiast inne periodyki wydawane przez biblioteki, zwłaszcza naukowe, w tym Bibliotekę Naro-

dową, biblioteki sieci Polskiej Akademii Nauk, uniwersyteckie i inne. Wnioski z całości pracy oraz ustosunkowanie się do celów i założeń badawczych zamieszczone zostały w zakończeniu. Pracę zamyka aneks zawierający tabele, wykresy, mapy, wykazy skrótów oraz bibliografia przedmiotu w wyborze.

Na podstawie przeprowadzonych badań ustaliłam, że:

1. Czasopisma bibliotekarskie w Polsce zaczęły się ukazywać od początku naszego stulecia, ale początkowo miały one charakter efemeryczny. Rozwój tego typu periodyków nastąpił dopiero w Polsce Ludowej, a szczególnie w latach 50-tych, co było związane z ogólną tendencją rozwoju i umacniania kultury, w czym biblioteki miały odegrać bardzo poważną rolę. Był to okres powstawania i kształtowania się nowoczesnego bibliotekarstwa polskiego;

2. Najszerszy zasięg oddziaływania mają periodyki wydawane przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, natomiast najliczniejszą grupę stanowią czasopisma o charakterze regionalnym, wydawane przez wojewódzkie i miejskie biblioteki publiczne na terenie całego kraju;

3. Zawartość treściowa czasopism bibliotekarskich jest raczej stała w wydzielonych grupach periodyków, natomiast pomiędzy grupami zachodzą dość istotne różnice;

4. Najbogatsze tematycznie są czasopisma Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, ale różnią się one w sposobie ujęcia omawianych tematów. "Przegląd Biblioteczny" zamieszcza prace o charakterze naukowym, natomiast pozostałe periodyki z tej grupy mają bardziej popularny poziom i związane są ściśle z życiem bibliotek i bibliotekarzy. Można w nich znaleźć zarówno opracowania przydatne w kształceniu i samokształceniu pracowników, jak i wiedzę z zakresu techniki bibliotecznej. Często na ich łamach (zwłaszcza w "Poradniku Bibliotekarza") zamieszczane są gotowe materiały przeznaczone do wykorzystania w pracy z czytelnikiem, takie jak konspekty lekcji bibliotecznych, konkursów czytelniczych,

wieczorów literackich, czy też scenariusze wystaw monograficznych itp., między innymi poświęcone pisarzom polskim i obcym, jak A. Mickiewicz, J. Słowacki, B. Prus, H. Sienkiewicz, J. Tuwim, K. Makuszyński, T. Boy-Żeleński oraz F. Dostojewski, M. Twain, M. Gogol, J. Verne i wielu innych. Sporo miejsca zajmują też ich biografie. W czasopismach tych omawiane są też węzłowe problemy bibliotekarstwa polskiego, jak np. sprawy ustawodawstwa bibliotecznego, utworzenie Biblioteki Narodowej, wprowadzenie egzemplarza obowiązkowego itp., jak też inne zagadnienia związane z organizacją i funkcjonowaniem bibliotek,

5. W czasopismach regionalnych, które najczęściej mają charakter biuletynów instrukcyjno-metodycznych, zamieszczany jest przede wszystkim opracowany, gotowy materiał w postaci konspektów i scenariuszy pomocnych bibliotekarzom w organizacji konkursów, quizów, turniejów literackich, wieczornic literacko-muzycznych, przedstawień teatrzyków kukielkowych, wieczorów bajek i baśni, tematycznych lekcji biblioteczných i lekcji przysposobienia czytelniczego, wystaw m.in. poświęconych pisarzom i ich twórczości, materiałów do spotkań z autorami, referatów, odczytów, pogadank, a także wskazówki praktyczne, omówienia koniecznych pomocy bibliograficznych. Często publikowane są też zestawienia literatury na aktualne w najbliższym czasie tematy, jak rocznice polityczne i kulturalne;

6. W czasopismach regionalnych dużo miejsca poświęca się na prezentację zagadnień związanych z regionem, jego historią i współczesnością, gospodarką i kulturą. Charakter regionalny mają również monograficzne opracowania dotyczące działalności bibliotek regionu, prezentujące sylwetki zasłużonych pisarzy, działaczy społecznych, bibliotekarzy i in. z nim związanych;

7. Obok wyżej wymienionych zagadnień w regionalnych czasopismach bibliotekarskich zamieszczane są opracowania

dotyczące różnych zagadnień związanych z rozwojem, organizacją bibliotek i bibliotekarstwa w Polsce i na świecie;

8. W poddanych analizie periodykach uznanych za bibliotekarskie dominuje pięć grup materiałów:

a) recenzje wydawnictw polskich i obcych - 6570 (23% ogółu),

b) publikacje dotyczące działalności bibliotek różnego typu - 3249 (11%),

c) opracowania z zakresu czytelnictwa (historia, formy pracy z czytelnikiem, propaganda książki i czytelnictwa, badania czytelnicze) - 2196 (8%),

d) bibliografie (wykazy tematyczne, wykazy nowości, kartoteki zagadnieniowe, bibliografie osobowe podmiotowo-
-przedmiotowe - 1971 (7%),

e) materiały biograficzne - najczęściej dotyczące pisarzy polskich i obcych - 1681 (6%).

Częściej podejmowanymi zagadnieniami są też: działalność organizacji bibliotekarskich w Polsce i na świecie, osobowość i kształcenie bibliotekarzy, technika biblioteczna, ustawodawstwo biblioteczne (w sumie 12% wszystkich opracowań). Pozostałe zagadnienia bibliotekarskie, jak polityka biblioteczna, normalizacja biblioteczna, budownictwo i wyposażenie bibliotek, służba informacyjna itp. poruszane były rzadziej (3%). Uzupełnienie wyżej wymienionych materiałów może stanowić kronika (razem 3212 informacji, 11%). Tematyka powyższa w większości związana jest ściśle z praktyczną stroną funkcjonowania bibliotek i pracą bibliotekarzy. Tworzy ona średnio ponad połowę, bo 81% zawartości treściowej czasopism. Taka struktura tematyczna stanowiła podstawowy wyróżnik przy określaniu danego tytułu jako "czasopisma bibliotekarskiego". Drugim kryterium są funkcje założone przez nadawcę i wpisane w tekst periodyku, wynikające z celu głównego, jakim jest służenie bibliotekarzom w ich codziennej pracy, a realizowane poprzez zawartość treściową;

9. Czasopisma bibliotekarskie ukazują się z różną częstotliwością, od miesięcznika do rocznika włącznie (nie zawsze z tą samą przez cały czas wydawania). Najczęściej są one wydawane w Warszawie. Przeważa wśród nich format 8°. Ich nakład wynosi od 500 do 4 500 egzemplarzy. W największym nakładzie wydawane są periodyki Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, co jest uzasadnione, gdyż mają one zasięg ogólnopolski. W większości z nich są zamieszczane materiały ilustracyjne;

10. W czasopismach bibliotekarskich publikacje swoje zamieszczają autorzy z bibliotek publicznych różnych szczebli, bibliotek naukowych i specjalnych. Wielu z nich ma znaczny wkład w rozwój bibliotekarstwa polskiego, jak np. J. Grycz, A. Łysakowski, H. Więckowska, W. Dąbrowska i inni. Autorami opracowań są także pracownicy zatrudnieni w innych instytucjach związanych z kulturą i gospodarką, dostarczający ciekawych opracowań najczęściej na tematy związane z rozwojem regionu;

11. Poprzez zamieszczane w nich treści, periodyki bibliotekarskie pełnią funkcje informacyjne, metodyczno-instrukcyjne, dokumentacyjne i kształcące;

12. Czasopisma bibliotekarskie są często przedmiotem narad, seminariów, sesji i konferencji krajowych i zagranicznych, w których udział biorą ich redaktorzy. Wówczas to analizie poddawana jest treść i forma wydawnicza tych pism oraz ich przydatność w pracy bibliotek, a także formułowane są wytyczne dla ich dalszego poprawnego funkcjonowania.

Przeprowadzone badania potwierdziły przydatność badanych czasopism, zarówno wydawnictw naukowych i informacyjnych, jak i wydawnictw o charakterze poradników dla zaspokojenia potrzeb pracowników bibliotek różnych typów.

PRZYPISY

* Autoreferat pracy doktorskiej, której obrona odbyła się w dniu 9 grudnia 1988 r. na Wydziale Humanistycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie. Promotor: prof. dr hab. Jerzy Jarowiecki; recenzenci: prof. dr hab. Krzysztof Migoń (Uniwersytet Wrocławski), doc. dr hab. Irena Bar-
-Święch (UJ, WSP).